

У С (Уак)
В 38

Часкы
пурлер

с (как)

Х В 38

369 779 к ②

Весенние
листья

~~369 779 к ②~~

369 779 к ②

ХС (Хәк)
B38

Часкы пүрлер

Читтернің көгелері

Хакасская областная
БИБЛИОТЕКА

ХЫЗЫЛЧАР КНИГА ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫҢ
ХАКАСИЯДАҒЫ ПОЛІГІ
АБАКАН — 1974

ЧЫЛТЫС- ТАРЗАР

Валентина ТАТАРОВА

Төрөөм 1952 чылда Алтай райондагы Аршаннар аалында. 1966 чылда, 6 классты тоозып, Агбандагы хакас школазынзар парыбысхам, андох стихтар пазарына айлангам. Пастагы стихты күгүрттиг наңмыр полчатхан туста тураның хырында сагынып алгам. Өрүнгөнімнең, күгүрт өтіре анзын сарнааным амды күлкүстіг пілдірче. «Ленин чолында» стихтарым 1970 чылдан сыхчалар. 1969 чылдаң Агбандагы угретчілер тымнечен институтта угренчем.

ХАНАСИЯМ

Хакасиям минің! Аарлығ сӱстерім,
Салғах ла чіли, синзер сабылча,
Торғынаң тіккен синің киптерің
Тойларда ӱң-пасха сырнаң мондылча.
Хайдағзың на син! Чатхан тапсаза,
Алындағы чуртас харахта турча,
Чонның алыптары, тағлар алтаза,
Тустар алтаза, нымах чолча парча.
Оларның аттары, суғлуғын тайнап,
Хахап кӱрчелер тигір тӱбіне:
Анда тіріг чылтыс, сағыннаң ойнап
Туртухпин учухчадыр чидер чиріне...
Хайдағзың на син! Нымахтарың истіг!
Нымахтарның сілии чӱрек алғытча,
Хыллар тапсаза, алтын сӱрместіг
Хыстың омазы харахта турча.
Син ме — ол хыс? Торғы плат алтынаң
Чалахай сырайың кӱрче, кӱлініп,
Синің олаңай сіліг адыңа,
Хакасиям минің, чӱрчем кӱӱленіп.

ЧЫЛТЫСТАРЗАР

Пір тасты — пір холға,
Пірсін — пірсіне. —
«Тоңмаспыс ам соохха, —

Кізее кізі теен. —
Чіг итті чібеспіс,
Ам одыбыс пар». —
Ирт парды ол тустаң
Муңарлап чыллар.
Пір винтті — пір холға,
Пірсін — пірсіне. —
«Самолет тимде тур. —
Кізее кізі теен. —
Амды учуғарбыс
Талай кизіре». —
Чыллар иртіп турлар
Тустар өтіре.
Прай піліснең хабасча
Пірсіне пірсі. —
«Ракета тимде тур, —
Сөлепче кізі. —
Амды піс парарбыс
Тігі чылтысар». —
Хайдағ сағыпча ни
Пісті ам тустар!..

О ЧИРИМ

О чирім! Ханасиям аарлығ!
Пас парим, көк одың азаамнаң сыйбап;
Пас парим, чүреемні ах киинең суғарып,
Пас парим, сіліг сөстерге астап.
Хайдаң на алим сіліг көглерні
Синнеңер ырлирға, сынны ла піліп.
Игір Хара Ұүстең Тастүпке теере
Чайыл парарұых андада үнім.
Андада хыр пастығ Соян тағларым
Ах пулут хурнаң ырымда хурчанар,
Андада хорлап ағып турған суғларым
Талның сүрместерін салғаанда чайар.

Андада ырлирчыхпын, чўреем азылбаанча...
Тўзер бе мағаа андағ улуғ ўлўс:
Синнеңер ырлирға, пу чурттаң парбаанча,
Төрйткен чирім — Советскай Союз!

ЗОЯА

Ах, Зоя, Зоя... Олған сағыстарым
Олған чўреемде ізіп иртті...
Книга чабых... Харах частарым
Чўзім өллеені сағысха кірді.
Ах Зоя, Зоя... Кізі чўректерін
Синің чалахай чуртың чарытча,
Пу чылда сағаа, санап көреңден,
Тиксі чарым век — иліг час толча.
Анзы чи андағ! Че чонның чўреенде
Иліг частығ омаң хақан даа турбас,
Чыллар чорыхта сырайың киреенін
Хайран ічең дее сағынып полбас.
Чиит ле поларзың парчан тустарда,
Чиит ле поларзың — чўс тее час толза...
...Кем-де, мин чіли, харах частарын,
Книганы тоозып, кинетін чызар.

ХУЮННАҢ ПУЛҒААН ТУСТА

(поэмадаң ўзік)

Мин көрчем тапсабин. Тілі чох обааға
Пасха ба, кем көрче: аң-хус па, кізі...
Тырысхах чіли, пічіктернің сулғааны
Тастың көксіне пик хазалды.
Іди ўр көрчем. Улуғ букваларнаң
Ах чачында тілбестег пазылған:
«Мин чаачы Тутук... чонымның ыырчыларын...
Улуғ чобағда минің чоным халған».
Амды мин көрчем. Че көрчем пасхали:

Музей өтіре — ирткен тустарны,
Чүгүрче чазыларча, күгүрт ле чіли,
Ачын чүректіг джунгарның аттары...
Аны истіп, палалар ылғапчалар,
Чаа тиріглерін алча иреннер...
Сөбк улуғлары хан төгілер чааға
Холларын сунча — хайран кирілер...
Чаа пасталча. Күннің сустары
Чылтыраста апарча пымах ізиин,
Чааахтың өлім, ачын тумзухтары
Учухча кізі көксіне хази.
Өлім тапханы хумға пурлухчадыр,
Күс чох холларнаң отха чапсынып.
Алай чуртасха ол іди чапсынчадыр,
Халғанчы тыныста анзын хабынып.
Че хара түдүннең иблер сулғанча,
Хара плат ла осхас түдүн,
Хызыл хан на осхас от чайылча.
Учухча ыырчы чиңізі — хусхун!
Учухча хара ханаттарынаң
Чазы көксін харасхынаң чаап...

ТИГІР НЫМАХТАРЫ

Тигір хамаа, тырысхахтан парып,
Көөлче, чил чіли, чайхал одырча...
Алтындағы чирні ах сағалнаң сарып,
Узун нымахтарын ысча.
Хаңзасы ус парза, тігі тасхылларча
Пір-ікі хати сапхлабох сэлча,
Андада ол күл столбалар хылларча
Уулап-аалап, турын тастапча!
Пораан иртіп парза, пу апсах, көрдек,
Чылтыс орғанға одырча,
Хыро чолынаң узун-узун, сөйлбөк
Хаңзаның түдүні пурлапча.
Іди тамкызын тартыпчадып, тигір

Тооспас нымахтарын ысча.
Аның арғызы — хырлығ апсах Ай-Игір,
Хараа тоозылғанча истіп одырча.
Хараа тоозылғанча мағаа даа пірееде
Тигірниң нымахтары түсте айылча...
Чылтыңнап-пызыңнап, чүреемде
Сіліг сыңырас толча.

ПУУН СИГІС МАРТ

Ам даа харның сипкілері
Анда-мында ағарып чатча.
Пуун сигіс март. Кізілернің
Сырайында күлініс чарыпча.
Пуун сигіс март. Аннаңар ба
Пастағы хыныс чүреем ачитты,
Аның көблбек сіліг сыңырааны
Чүреемде омаң чарытты.
Аннаңар ба турча хараамда
Ол чахяхтар — синің сыйиң...
Хайдаң, харлар хайылбаанда,
Тапхазың ни оларны син?
Че син оларны тапхазың,
Чапсых чүректіг хынызым,
Чыллар өтіре халғысхазың
Ол чахяхтарның часхы чызын.
Че пуун харның сипкілері
Ирткен мартты пазох хатапча...
Пуун улукун. Кізілернің
Чүреензер часхы тохлатча.

УЗУ, ООЛҒЫЧААМ

Узу, оолғычаам! Пик уйғунаң узу,
Чуртасча парар чолың синің узун...
Узу, оолғычаам! Чирнің үстүнде
Хайда-да ырах чобағлығ чирде

Пу хараада парча ханның харбас,
Пу хараада кем-де чирдең турбас...
Че син, оолғычаам, пик уйғунаң узу,
Чуртасча парар чолың синиң узун....
Таңда чарых кун тигирде ойнир,
Көгілбей тигирни алтыннаң сырлир,
Таңда күлінерзиң, күнге өрініп,
Таңда хатхыарзың, арығ чии тынып.
Че амды, солғычаам, пик уйғунаң узу,
Чуртасча парар чолың синиң узун...
Ол чолда көп ниме сағаа урунар:
Өрініс, чобағ, сiлiг сарыннар,
Пастағы хыныс, пастағы палаң,
Пастағы хыр сазың — ас парба алаң.
Узу аннаңар, оолғычаам, пик узу,
Чуртасча парар чолың синиң узун...
Тадылығ уйғуда күзiчеең көптелдiр,
Амохтаң чүрееңни чахсаа көблендiр.
О палачаам! Чир-суңча чөре
Көп ниме иткейзиң, часканы көре.

ПАСТАҒЫ ХЫНЫС

Хақан-да санәлар iстер!
Чазыңа хости инген.
Ыраххы арығ, аппағас тiстерiн
Пiске көзiдiп, күлiнген,
Хақан-да көк салғах тигiр
Синнең пiсти ле осхас полған,
Хыро чолының чiбен хуры
Пiске ле бiңзеен осхас полған.
Хақан-да чирниң чалбаанда
Синнең пасхазын көрбеем,
Аннаңар ба хыныс чобаанда
Харах час ачин пiлбеем.

Че иртіп парды аяс кўннерім.
Саналар істері чарылыс парды.
Ыраххы арығ хара тістерін,
Айға хыңанып, ырчайтты...
Амды чуртас иңілерін
Чыллар-тулуңнар чапты,
Че ноға-да пўун кинетін
Пастағы хыныс чўреем ачитты.
Андағ полар ни пу чирде,
Хыныс ла полза — ол чуртас.
Пастағы көбленіс одын
Киреенче кізі ундубас!
Ол тустаң нинче чыл иртті?
Че ол хынысты ундубаам.
Мині бе, сині бе — алай пісті
Хайран поэмох айаам.

ИИРДЕ

Кўн, абахай хыс чіли,
Мағаа кўлін сал турча.
Сустарының усчатхан чылии
Кизек пулутта чазынча.
Анымчохтазып ол минінең
Тағлар кистінзер инче.
Ноға-да аның кірізінең
Ай сарыны истілче.
Мин көблче, пір дее тынмин.
Ол көгні тыңнапчам.
Ўр турдым, анзын пілбин,
Хайди ай чобаа хайлапча.
Хайчының аллығ ибіне
Чон чыылған осхас — тигір,
Чылтыстар харах көзіне
Абыдыл турлар, тыңнанып.

Олар, сағылып, кӱйчелер,
Минӱк чӱли, истӱп ырны,
Минӱк чӱли олар пӱлчелер
Айытхан сӱстӱң сынын.

ХЫСХЫ ИРТЕН

Хыролап парған кӱрбӱктерӱн
Кӱӱлче хысхы иртен асча,
Хойығ тубан сметенӱн
Кииге пори пулғастырча.
Анаң кӱзенек ӱтӱре,
Харча ығырас таа итпин,
Пахлапча тура ӱстӱнзер,
Тӱс читӱре кӱзӱтпин.
Хайда-да ӱнек мӱӱреенӱ,
Хайда-да адай ӱргенӱ...
Кӱрдек, иртеннӱң кӱмӱскелӱрӱ
Тӱгӱ ай осхас игӱрлер.
ӱди иртеннӱ тыңназаң,
Чӱрекке хайдағ истӱг...
Анаң кӱн алтын сазынаң
Чазының кӱксӱн сӱргеп тур.

ПӱРЕЕДЕ

Пӱрееде кӱрчем тӱзӱмде
Синӱң от кӱк харахтарың,
Пӱрееде чатча иңнӱмде
Синӱң чылығ холларың.
Пӱрееде, пӱрееде... Че усхунзам,
Пазох чалғысхан чобаамда,
Пазох хара ыстығ хаңза
Ай арғызым тартчадыр.

Пірееде, пірееде... Анзын
Сағаа ла пір дөө тібеспін,
Пазым даа чобаға чарылзын,
Соонча пір дөө сүріспеспін!

КУСКҮ АРЫҒДА

Ығырап тур азаам алтында
Хуруп парған ағас холлары,
Сыңырап тур хулах чағында
Ірімчіктің чылтырах хыллары.
Аны ла истіп, пастырчам...
Ноға-да хайхас чүреemde,
Сыңырас ла анда алғыпча,
Чүсчедір күскү сөрөнде...
